

Тимченко А. О.
к. філол.н., доцент
Національний фармацевтичний університет, Україна
162@ukr.net

Література сучасної Слобожанщини:

художні особливості книги Олександри Ковальнової «Осіння проща»

Збірка сучасної харківської поетеси О. Ковальнової «Осіння проща» – небуденне явище в слобожанській ліриці. Філософічна, історіософічна, гостроособистісна творчість авторки набуває в книзі ще більшої глибини, оприявнюються й нові риси поезії, що потребує уважного дослідження.

Книга стала об'єктом розгляду в кількох рецензіях. В. Бойко [2] високо оцінює поезію авторки, зауважує «воскову стиглість слова», «безперервний біль зростання слова», потужну енергією лірики, відвертість і щирість душі поетеси, «невідривність од природи та реалій людського буття», фіксує зв'язок творчості О. Ковальнової з ідеалами В. Мисика й Г. Сковороди. Надзвичайно влучними є думки, висловлені В. Базилевським [1]. Автор, як і В. Бойко, говорить про вчителів «медитативного ладу», а також відзначає «свій час і вимір» філософії природи О. Ковальнової: «філософеми Ковальнової *осердечені*», а «пейзаж як філософія, видобування внутрішнього із зовнішнього – водночас і пейзаж серця». В. Базилевський висновує про натурфілософію, а частково й космогонію поезії О. Ковальнової, «доторків до того, що вона ж сама найменувала безначальним, як і до розломів часу».

Найповніше намагається схарактеризувати збірку «Осіння проща» І. Мироненко [4]. Дослідниця, котра сама є неординарною поетесою, аналізує книгу колеги емоційно, додаючи до науково-публіцистичного стилю нотку театральності та ексцентричності. Авторка зауважує, що О. Ковальова інтуїтивно вибудовує збірку «за лекалом наукової доповіді – актуальність, проблемність, заперечення опонентам і власні аргументи, що розкривають головну тему» [4, с. 181]. Локалізована у «хронологічних рамках одного буття, що вже перетікає в ранню осінь», поезія О. Ковальнової постулює неповторність окремо взятого життя. І. Мироненко проводить паралелі між акварельністю

слова поетеси та схожим умінням В. Голобородька, Т. Мельничука, І. Царинного, Г. Лютого, Л. Талалая й А. Перерви. Рецензентка окреслює перший розділ збірки як «сільські етюди іронічно примруженого філософа, ...[що] зберіг здатність дитини при вікні вигадувати світові мандри» [16, с. 182]. Авторка відгуку говорить про однаковість інтонації, наступний розділ «Поет свого двору», подає, за рецензенткою, варіації тих самих тем. Третя частина книги демонструє вміння О. Ковальової бути іронічною, містить образи великих і малих поетів, засновника харківського університету В. Каразіна, міркування про дух сучасного Харкова, зображує людські гріхи – підступність, зраду, продажність. Найсильнішим авторка відгуку називає ряд творів «Під стінами Єрусалима» із центральним мотивом віри, проте про вінки сонетів, продиктовані, на її погляд, освіченістю, а не серцем, відгукується жорстко. Розділ «Мандрівні пісні», хоч і містить образи й рими, що точно повторюють настрої попередніх розділів і циклів, усе ж постає для І. Мироненко чимось новим і довгоочікуваним. Тут є влучні конкретні деталі, любов до старого Нюрнберга, втілена в неординарні образи, такі, котрі вміє створювати лише О. Ковальова. Рецензентка подає екскурс в історію стосунків сучасних німецьких та харківських авторів, у якій О. Ковальовій належить почесне місце. Невеликим абзацем зауваживши перекладацьку майстерність поетеси (останній розділ книги), І. Мироненко трохи фамільярно, проте, вочевидь, щиро завершує свою розвідку: «можна ... порадіти – Ковальова пише!» [4, С. 187].

Відзначимо цінність багатьох спостережень І. Мироненко. Рецензентка як тонкий поціновувач поезії «взахльоб» відгукнулася на літературну новинку. Із одного боку, емоційність критика зробила есе напрочуд динамічним і цікавим для сприйняття, з другого – зумовила непропорційність в оцінках, має місце нав'язування певних власних очікувань, через котрі І. Мироненко, на нашу думку, не помітила кількох дуже важливих особливостей збірки.

Запропонуємо погляд на книгу в контексті динаміки творчості О. Ковальової; відзначимо нові риси, трансформації художнього світу авторки.

Назва збірки «Осіння проща» налаштовує на сповідальний реєстр, додаючи значення підсумковості, роздумів про суть життя, притишення авторкою власного «я», релігійності, закоріненості в українську традицію, а також мотив мандрівки (під прощеною розуміють подорож до святих місць). Дійсно, зміст збірки цілком відповідає заявленому в назві: тут і мудрість, і афористичність «Декорацій осені» й «Поета свого двору», й міркування про творчість, грішність і праведність, зв'язок із пращурами, мандрівку до дорогої серцю Німеччини, а також про шлях до себе, до Бога, витоків у «Роздумах про велике й мале» та «Світу з ковиловими краєвидами» в «Мандрівних піснях».

Книга складається із 7 розділів. У першому («Декорації осені») з його позірно типовими для О. Ковальнової мотивами неповторності, миті й вічності бачимо постання, сказати б, нової, чи то пак ще досконалішої, ще гострішої (порівняно з попередніми книгами) та сучаснішої авторки. Початкові твори демонструють появу інакших тем, деталей, реалій і слів «не з поезії», що пожвавлює вірші, додаючи особливо новаторського на тлі перших збірок О. Ковальнової звучання: «...Як тут мало/ Тепла і затишку!.../ Це і є розплата за стиль,/ За відверту декоративність...», «...Скарбівничий платить сповна./ Бездоганна його посутність/ І бездонна його казна...», «...Недоречними стануть усі балачки/ Про звук і колір...», «...Хтось прийде знімати маску,/ Посмертну маску/ З дерева й птаха...». І в той же час у цих творах незмінно присутня загострена авторська мудрість і афористичність як відкриття, одкровення: «...Око пташине всотує поле...», «Та якби ж знав, зроду б роси не збивав, а як міг, – знизував», «Мої очі наймаються пастухами/ Випасати небесні отари...», «...Степу дев'ятий вал/ Мирно ляже в щільник...», «...Святий Петро/ Гнав овець/ Батіжком цикорію...», «Бо чорна рілля/ Не для очей,/ – Для лемешів».

В «Осінній прощі» творення метафор наближається до міфотворчості, метафори вже не сприймаються як такі, не йдеться про пояснення одного предмета через другий, читач вірить, що описувані явища, деталі такими і є. Це провідна ознака міфологізації, при якій жоден складник тексту не лишається рівнозначним своєму позапоетичному смислу. У книзі, а особливо в перших її

розділах дійсно відчутний зв'язок манери та світогляду О. Ковальової з поетикою В. Свідзінського, Є. Плужника, Б.-І. Антонича, і як зазначала й І. Мироненко, школою 80-тників. Прикладом є такі рядки: «...Як і пізня ожина, і квітки холодку.../ Так було і ще буде не раз на віку –/ Несподіванка. Підступ. Змова...», «Вона опускається тихо/ На срібні долоні тополі/ І голосом матері каже людині-дитині...», «У місяця довга біла сорочка,/ Він білих птахів з рукавів випускає/ Ще й малих пташенят...», «Під листком подорожника/ О порі дощовій/ Причаїлась луна./ Очі розплющиш – і добіжить/ Якраз до твого вікна». Природа та її реалії постають рівнозначними з людиною учасниками подій, часом діють поза волею людини, без її участі. На тлі реалізму або постмодернізму, засобами котрих переважно послуговуються сучасні поетеси слобожанські автори, стиль авторки унікальний. Зауважуємо історіософічність, філософічність, ковальовську «теплоту», з-усім-присутність, «осердеченість», за В. Базилевським, жіночу «м'якість», яка є прихованою силою, вираженістю.

Кілька разів зустрічаємо й мотиви самоприменшення, змаління: вірші про малих жучків-прочан, ящірку з відпалим хвостом, коника в житі. У «Роздумах про велике й мале» постає образ малого поета (на противагу літераторам великим, від яких багато суєти). О. Ковальова зазначає: а від маленьких поетів макулатури мало, замріяним дурням щастить, їм усюди благодать.

Про витоки власної творчості авторка говорить на початку розділу «Поет свого двору», де оживають тремкі й болюче дорогі поетесі образи бабусі (паралель до образу матері з перших книжок), інших українців-трудоарів («У нас боги впрягалися в плуги...») та Батьківщини, всеохопної й життєдайної.

Прагнення О. Ковальової до циклізації творів посилюється від збірки до збірки, циклічність є способом мислення, світосприйняття, властивого, зокрема, людям у давнину, а також особистостям із приматом філософії. Філософські роздуми, афористичність продовжують бути характерною рисою ковальовських творів («Стіл вічності» з образами днів-крихт хліба, «Долі моєї порожні гарба...» з мотивами потреби в праці, уникнення порожніх днів, «Дерево життя», що показує сутність людини, бо росте в кожному з нас, «Полюбити цей

світ не за щось, а за так...», «Чогось-таки варта наука...» й «Не час застиг. То доля зілля варить...» із тезою про любов до ворогів тощо).

Порівняно з попередніми збірками, нового, сміливішого звучання набувають релігійні мотиви: «Сонет причастя», «Давидові псалми» (у старозавітні часи навіть гріхи, були найвнішими, однозначнішими, з ними вдавалося боротися праведним гнівом), «Розпинають тільки святих...», «То так судилось – зраджувати Христа?», «На когось мода, а на когось – мор...», «Уся земля...», «Під стінами Єрусалиму», «Це здавна лжа солодка й перелесна...». Голос авторки звучить упевнено та пророчно, нюансуючись від незглибимої ніжності при згадці про віру та святість («...Лиш здалеку бачу я,/ Як Він помоливсь за кожного/ І всіх назвав на ім'я...») до гіркоти й звинувачувального сарказму щодо насмішників і гонителів віри («...Ви в них зберете подаяння/ Господу на гроби...»). Поезії максимально концентровані – надто вже серйозна тема; авторчине майстерне слово вражає: «Холодні пальці не складуть хреста,/ Холодні губи не промовлять слова./ Вона влилась – така в'язка й густа –/ У кров твою. І це вже темінь крові». Як це й ведеться у слов'ян, О. Ковальова в окремих віршах показує органічний і неунікний зв'язок християнства з елементами язичництва, що проступають, як палімпсест (цикл «Весняний календар»). Розвитку набуває й історіософська лінія: від патетичного циклу «Стоятимуть Атени слобідські», присвяченого пам'яті В. Каразіна, до «Світу з ковиловими краєвидами» із образами мужніх та безкомпромісних амазонок, часу та безчасся, давньої річки Рос як символу розбрату, ворогування дітей та батьків тощо. Вочевидь, давноминулі події, як матриці, чинні й по сьогодні.

Є в «Осінній прощі» й гостросоціальні мотиви, яскраво це виявляється в циклі «Мозаїка спокус», присвяченому пам'яті дисидентки А. Горської. Наскрізним є образ квітки («Квітка на вулкані» – вислів, що характеризує постать художниці), чистої душею та спроможної відчайдушно квітнути всупереч усьому. Тут і образ бджіл на квітах – завжди нагодують, обдарують й ніколи не заведуть «на тебе досьє» (!) – й образ квітів, які нині п'ють каву на Хрещатику «На похмілля після кривавого/ Неситого щастя...». Йдеться про

безапеляційний осуд каральної системи, яка нищить людину, криваво вбиває в реальності, й метафорично – гасить потребу в кольорах, нав'язуючи сірість. Ніколи ще звично врівноважена поетеса не поставала такою жорсткою та агресивною – надто вже болючі сторінки підкидає зовсім нещодавня історія:

...Вгодована вовча згряя

В найцікавішу гру –

Кістками нашими – грає!

У нашому Раї!

...

Всі вовки-атеїсти

Хочуть їсти.

І вже їхня малеча

Злизує язичками кров овечу.

Смачного!..

Показовими є образи заґратованих сердець та занавішених очей (бо тих, у кого надто прямий погляд, – убивають).

Ряд віршів у книзі атематичний; побудовані на одному-двох образах чи мотивах, вони дарують реципієнту незабутнє читання – занурення в тісний словоряд, насичену метафорику, часом сюрреалістичну: «Птахи місячної ночі», «Світанок», «Відлуння», «Плач за купавами», «Березовий сум», «Соняхи».

Два вінки сонетів (розділ «Кущі вишневі в молодих житах») презентують уміння поетеси дотримувати сувору форму вірша, не забуваючи про зміст. Частково можна погодитися із закидами І. Мироненко щодо монотонності, надмірної традиційності мотивів і рим, проте до плюсів циклів відносимо розгортання любовної лінії, назагал відсутньої в решті поезій збірки, спогади про дитинство, наснажені живими деталями: «...І затишно мені, малій дитині,/ В бабусиній квітчастій скатертині...», «...І я така мала, й така щаслива,/ Босоніж доганяю сни свої...», «...Коли душа у казці заночує...», «...Малесенька, з дитячий кулачок,/ Тремтить пташина на вишневій гілці...». Постійною апеляцією до образів солов'я й вишень та іронічним зауваженням

про тенденційність поетеса прагне повернути знакові для України образи до мистецького вжитку, звідки вони «випали» як ознака шароварщини.

Розділ «Мандрівні пісні» об'єднує окремі твори й цикли з присвятами німецьким авторам: Й. ф. Айхендорфу, Новалісу, К. Брентано, Т. Шторму, Р. Кнодту, а також «краєзнавчі замальовки» під час подорожі Німеччиною. Відкриттям вважаємо рядки: «Там їдуть двоє – до щоби щоби./ Вмістилися удвох в одній сльозині...», «В старому Нюрнберзі, як у ядрі горіха,/ Така туга печаль, така щемлива втіха...», «Рожева мушля, гусяче перо,/ Шафран, бразильське дерево, коріння,/ Тут суголосся вміння і сумління...», «Лоскоче бджілка щоби і чоло...». Заключний розділ подає переклади з уже згаданих поетів; твори обрані за принципом суголосся думок німецьких авторів та художніх суджень самої О. Ковальнової. Про якість перекладу не можемо судити через незнання мови оригіналу, але одне засвідчуємо: вірші органічно вплітаються в збірку, доповнюють уявлення про художній світ авторки.

Отже, книга «Осінь проща» демонструє безперечний поступ поетеси, чия лірика й до того поставала довершеною, мудрою та виваженою. Посилення міфософського, натурфілософського начал, глибокий історіософський погляд, введення іронічних, гостросоціальних елементів на тлі вміння авторки оголювати власне найболючіше та фіксувати моменти-відкриття, деталі-одкровення свідчить, що читач має справу з небуденним явищем у слобожанській літературі, де в чому – унікальним.

1. Базилевський В. З «Імпресій та медитацій» / Володимир Базилевський // Київ. – 2007. – № 6. – С. 155–168.
2. Бойко В. Незнищенність голосу: [поезії О. Ковальнової та відгук на них] / Віктор Бойко // Слобідський край. – 29 листопада 2008. – С. 17.
3. Ковальова О. Осінь проща: Поезії / О. П. Ковальова. – Х. : Майдан, 2006. – 172 с.
4. Мироненко І. Так знизують і роси, і слова... / Ірина Мироненко // Березіль. – 2007. – № 3–4. – С. 181–187.